О. Афанасьєв

ЕСТЕТИКА ПОМИЛОК У ПОЛІТИЧНОМУ НЕТ-АРТІ

O. Afanasiev

THE AESTHETICS OF ERRORS IN POLITICAL NET ART

Глітч-арт — це мистецтво, художніми інструментами якого є цифрові або аналогові помилки, деформації, збої. Головним же інструментом і одночасно полем існування нет-арту є інтернет. Глітч-арт не завжди використовує медіум-інтернет — є приклади роботи з аналоговими помилками, або тенденція використання глітчу у класичних напрямах мистецтва. Проте поєднання цих двох мистецьких явищ може бути ефективним та взаємодоповнюючим, враховуючи точки перетину в технічному, естетичному та семіотичному сенсах. Особливо актуальний цей симбіоз і для роботи з соціально-політичною сферою, у тому числі в якості контрпропагандистського інструменту.

На сьогодні існують наукові монографії та статті стосовно глітч-арту, нет-арту та їх суміжних форм, але стосуються вони здебільшого технічного аспекту. Однак їх поєднання і формати взаємодії в політичному контексті залишається малодослідженим у культурологічному дискурсі. Дослідниця Керолін Л. Кейн у книзі «Високотехнологічний непотріб: глітч, шум та естетична невдача» (2019) окреслила тісний зв'язок глітч-арту та нет-арту, пишучи, що «один із ранніх прикладів цифрового глітч-арту походить із новаторського жанру "нет-арту", сформованого раннім поколінням художників, які експериментували з інтернетом та комп'ютерними медіа у 1990-х роках». Науковець зазначає, що помилки можуть не тільки естетизуватись після їх випадкового виникнення, а і ставати основою для мережевих творів. В якості прикладу він наводить творчість піонерів нет-арту JODI, які унаочнюють зазвичай приховані вебкоди та «виводять на перший план безглузді хаки та комп'ютерні збої».

У статті «Політика глітчу в онлайнових мережевих зображеннях» (2024) дослідниця цифрового та медіамистецтва Аннет Деккер зазначає, що глітч і серед комп'ютерної спільноти, і серед митців на початковому етапі розглядався як суто технічне явище. Хоча науковиця відмічає зацікавленість у ньому як певній альтернативі сталим комп'ютерним технологіям та засобам комунікації. Після популяризації глітчу, у тому числі завдяки мистецтву, він вийшов у ширший соціально-політичний контекст та став сприйматись як «естетика бунту, тактичний бунт матеріалу, який протистоїть системній стандартизації, упередженості та інституціоналізації».

Дослідження теоретика мистецтва й митця Майкла Бетанкура «Глітч-арт у теорії та практиці: критичні збої та постцифрова естетика» (2019) торкається політико-економічного аспекту глітч-арту та критики цифрового капіталізму, який має пряме відношення і до мережевої структури інтернету. Автор стверджує, що «перехід до цифрового капіталізму — це розв'язання проблем фізичності та заперечення матеріальної основи». Глітч водночас матеріалізує оманливу нематеріальність та абстрактність цифрового і тим самим пов'язує нібито автономне машинне виробництво з промисловим капіталізмом минулого, спільність якого «випливає з матриці точного контролю».

Глітч-арт у поєднанні з політичним нет-артом здатний протистояти шкідливим політичним маніпуляціям, оголюючи їх штучну природу і демонструючи їх слабкі сторони. Зважаючи на широке використання пропагандою візуальних образів, глітчі (помилки, спотворення, збої) деконструюють ідеалізовані або утопічні образи, над яким нерідко працюють цілі команди іміджмейкерів та піар-технологів. У цьому контексті варто згадати проєкт художниці Зіни Софер "Glitch Art as a Protest" (2024), яка за допомогою різних технік деформує парадні портрети авторитарних політиків. Помилка, яка традиційно вважається недоліком, починає бути серйозною зброєю, що здатна побудувати власну правдиву естетику. А нет-арт, завдяки своїй мережевій природі та колективності, може масштабувати глітч-проєкт та включити статичну роботу в активний контрпропагандистський процес.

Проєкт Рози Менкман "A Vernacular of File Formats" (2010) не стосується політичних образів та взагалі інших людей. Він складається з варіацій автопортрету авторки, які через стиснення в різних форматах файлів набули спотвореного вигляду. Проте в контексті нашого дослідження цей проєкт дає змогу зрозуміти, як може змінюватись сприйняття того чи іншого зображення після певних візуальних деформацій. Це розуміння є корисним і для роботи з візуальними пропагандистськими образами, такими як ідеалізовані портрети політичних лідерів, зображення прикрашеної реальності, політична символіка тощо. Подібний естетичний підхід співвідноситься з ідеєю Жана-Франсуа Ліотара про шкідливість метанаративів; науковець уважав, що разом з високими цілями та ідеальними перспективами (які часто пропонують різні політичні сили) може відбуватись придушення альтернативних думок та гетерогенності суспільства. Глітч-арт зі своєю деконструкційною силою в поєднанні з комунікативними особливостями та візуальним розмаїттям нет-арту здатні слугувати гідною протидією політичним маніпуляціям, штучності й уніфікації.

Колектив JODI стояв у витоків і глітч-арту, і нет-арту. Ще в 1995 р. вони запустили проєкт wwwwwwwww.jodi.org, який мав мало спільного зі звичними уявленнями про сайти. Хаотичні написи являють собою HTML-код, що має безліч посилань, які переводять на не менш заплутані сторінки. Але при відображенні вихідного коду сторінки може висвітитись, наприклад, схема ядерної бомби. Інтернет та його внутрішня складова в проєкті використовуються і в комунікативному, і в естетичному аспектах. Під технічними символами, які спершу нагадують збій або злам, можуть ховатись конкретні небезпечні речі. Можна провести аналогію і з політичними маніпуляціями, для яких намагаються використовувати сучасні цифрові засоби, сіючи хаос або впроваджувати певні наративи, але приховуючи справжню сутність і мотиви.

Тему приватності в інтернеті та її відсутності підіймає проєкт Тома Крітчлоу «Збій конфіденційності» (2015–2017). Кожен наш перегляд того чи іншого сайту відстежується у вигляді файлів cookie, а це є втручанням в особисте життя людей і водночас може використовуватись владою заради своїх цілей та домінування. Автор накладає на фото або скріншоти з новинних сайтів візуалізовані дані файлів cookie, які утворились після відвідування цих сайтів. Унаслідок цього виникають контрастні, деформовані та інколи сюрреалістичні глітч-композиції. Том Крітчлоу стверджує, що «Збій конфіденційності» — «це цифровий художній проєкт, розроблений, щоб зробити ці невидимі структури влади видимими», та

розмірковує над тим, як ми бачимо ці структури, чи все можемо бачити й «наскільки ми страждаємо від прихованих структур влади, що існують поза межами нашого поля зору».

Поєднання глітч-арту та нет-арту завдяки мережевій структурі інтернету може бути партисипативним та залучати велику кількість людей. Арт-колектив "Electronic Disturbance Theater" у 1998 р. в рамках проєкту "FloodNet" створив спеціальний Java-додаток, за допомогою якого користувачі могли колективно відправляти запити на певні сайти. Від такої масованої дії сайти починали сповільнюватись або тимчасово зупинятись. Перша подібна акція була направлена на сайт мексиканського президента Ернесто Седільйо як реакція на спроби придушення сапатистського руху штату Чіапас, який боровся за права корінного індіанського населення. Люди мали змогу писати запити до неіснуючих сторінок у вигляді фраз, наприклад, про справедливість та права людини, і ці тексти потім відображались у журналі запитів сайту. Ця практика використовувалась неодноразово, у тому числі проти сайтів політичних установ та торгових корпорацій по всьому світу.

Синтез глітч-арту та політичного нет-арту створює не тільки нові естетичні можливості, а й ефективні способи взаємодії митців з соціополітичною сферою. Збої, помилки та спотворення, які часто вважаються браком, у глітч-арті перетворюються на інструмент трансформації «ідеальної» картинки, за якою можуть ховатися маніпуляції та інші психологічні впливи. У цьому напрямку глітчі стають повноцінною естетикою, яка може деконструювати шкідливі наративи, слугувати критичним інструментом та народжувати нові сенси. Нет-арт водночас завдяки долученості до інтернету як до розгалуженої комунікативної системи дозволяє робити поширюване мистецтво автономним, партисипативним та колективним.

Перспективи подальшого дослідження полягають в аналізі впливу новітніх цифрових технологій (зокрема, ШІ та VR) на трансформації естетичного й політичного аспекту глітч-арту, нет-арту та їх симбіозу; вивченні локальних особливостей глітч-арту і нет-арту.

М. Чайка

ЖІНКА В КІНО: КІНЕМАТОГРАФІЧНИЙ МІФ ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

M. Chaika

WOMAN IN CINEMA: CINEMATIC MYTH AND THE MECHANISMS OF ITS FUNCTIONING

Для дослідження міфу про жінку в кіно доцільно звернутися до роботи британської кінокритикині Клер Джонстон "Women's Cinema as Counter-Cinema". У ній дослідниця звертає увагу на усталені типи жіночих образів у класичному голлівудському кінематографі, зокрема на образи жінки-вамп, «правильної дівчинки» (Straight Girl) та інших фігур, сформованих до відповідних жанрових конвенцій. Ці персонажі легко впізнаються глядачем, оскільки їхні характери побудовані на стереотипних культурних значеннях. Зовнішність, поведінка, сюжетна функція є своєрідним кодом, який транслює нам, хто цей персонаж і яка його роль. Такі образи не є нейтральними, оскільки вони можуть відтворювати